

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III

БРОЈ 3

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR III
VOLUME 3

Accepted on December 9th 2014, at the 9th meeting of the SASA Department of Languages and Literature, following the reviews of academician *Nada Milošević Đorđević* and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief

Corresponding member
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2015

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА III
БРОЈ 3

Примљено на IX скупу Одељења језика и књижевности
од 9. децембра 2014. године, на основу рецензија академика
Наде Милошевић Ђорђевић и академика *Предрага Пийера*

Уредник
дописни члан
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2015

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Мира Зебић

Тираж 450 примерака

Припрема
НМ либрис, Београд

Штампа
Службени сласник, Београд

© Српска академија наука и уметности, 2015

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је дописни члан Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године.

Прилози се објављују без измена, а нема текстова оних говорника који свој рад нису доставили.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
28. I 2014 – 23. XII 2014.

Уредник
дописни члан Миро Вуксановић

Стручни сарадници
Биљана Јоцић и Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Планејџа Дунав / Љубомир Симовић</i>	9
„Тиианик“ у акваријуму : 6. мај 2007 – 6. мај 2013. / Љубомир Симовић	9
<i>Срби у Угарској 1790–1918. / Василије Ђ. Кресиић</i>	19
<i>Нормативна граматика српског језика / Предраг Пийер, Иван Клајн</i>	31
<i>Дарови наших рођака. Књ. 5 / Владејџа Јероиић</i>	49
<i>Српска енциклопедија. Том 2, В – Вишејечка</i>	57
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : vibrations and diffusion processes / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Fractional calculus with applications in mechanics : wave propagation, impact and variational principles / Teodor M. Atanacković, Stevan Pilipović, Bogoljub Stanković, Dušan Zorica</i>	69
<i>Перспективне развоја села : зборник радова са научног скуђа одржаног 17–18. априла 2013. године / уредник Драган Шкорић</i>	77
<i>Друшћивено-йолийичка и научна мисао и делайносии Симе Марковића : зборник радова са научног скуђа одржаног 28. марта 2012. године / уредник Александар Косиић</i>	91

<i>Дан Библиотеке САНУ</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 1, бр. 1 / уредник Мирко Вуксановић</i>	105
<i>Трибуна Библиотеке САНУ. Год. 2, бр. 2 / уредник Мирко Вуксановић</i>	105
<i>Синџага / Маџија Власџар; са српскословенског језика превела Таџијана Субоџин-Голубовић ; уредник Косџа Чавошки</i>	119
<i>Огледи о џолиџичкој моћи у Визанџији : чиниоци и ослонци / Љубомир Максимовић</i>	133
<i>Сабрана дела. [Књ. 1–12] / Маџија Бећковић</i>	141
<i>Сусреџ и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић</i>	143
<i>Исџоријска лингвистџика : когнитивно-џиџолошке стџудије / Јасмина Грковић-Мејџор</i>	155
<i>Косовско-меџохијски зборник. 5 / уредник Михаило Војводић</i>	167
<i>Иконописци српских сеоба = The icon painters of the Serbian migration / Динко Давидов</i>	185
<i>Просџаја / Томислав П. Пејчић, Јован Б. Хаџи-Ђокић, Драгослав Т. Баџић</i>	193
<i>Aquatica : књижевност, кулџура / уредници Мирјана Деџелић, Лидија Делић</i>	207
<i>Српска демографска библиографија : 1945–2012. / уредник Часлав Оџић</i>	221
<i>Регистџар имена, уредника и говорника</i>	233

Сусрет и сукоб са науком / Зоран Л. Ковачевић. – Нови Сад : Академска књига : Огранак САНУ у Новом Саду, 2014

Говорили: академик Нада Милошевић-Ђорђевић
проф. др Драган Проле
академик Зоран Л. Ковачевић

У Београду, уторак 30. септембар 2014. у 13 часова

САБИРАЊЕ ЗНАЊА И ИСКУСТВА

Неопходно је, први пут на Трибини Библиотеке САНУ, за данашњи њен почетак, истаћи да Огранак САНУ у Новом Саду има невелику али редовиту издавачку делатност и да је њен уредник академик Зоран Ковачевић, председник Огранка, а данас приказујемо његову књигу.

Академик Ковачевић, ранији универзитетски професор биохемије, у земљи и иностранству, усавршаван на страним факултетима, писац неколико монографија из своје научне области, недавно је објавио књигу *Сусрети и сукоб са науком*. То је, заправо, збирка знања и искуства, састављена систематично, по тематским поглављима, у широком распону и захвату, од науке до уметности, од поезије до политике, готово о свему што је предмет људског интересовања и истраживачког проматрања. Реч је о разгранатим есејима који се нуде на читљив и свима ученим на доступан начин, увек с научном основом и покрићем. Тако је академик Ковачевић нашао поступак који нам омогућава приступ у замашну начитаност, сакупљану дуго и презентовану јавности у годинама када то писцу припада по природном реду. Чини се да је главна вредност Ковачевићеве књиге њено поступно отварање мисли о човековим интелектуалним и креативним моћима, њена образложена понуда

да искушавамо властита становишта, да оно што је познато добијамо на друкчији начин.

О књизи говоре академик Нада Милошевић Ђорђевић и проф. др Драган Проле, а потом и аутор.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

НАДА МИЛОШЕВИЋ-ЂОРЂЕВИЋ

Када доктор медицинских наука, професор биохемије на новосадском Медицинском факултету, предавач на чувеним светским универзитетима, писац низа монографија, студија и уџбеника, врхунски стручњак из области ензимологије, молекуларне биологије, неко ко се бавио метаболизмом и целуларном енергетиком одлучи да напише књигу са изазовним насловом: *Сусрећ и сукоб са науком*, очекивало би се да то буде историјат контроверзних истраживања у домену природних наука, сува хронологије постизања резултата. Пред нама се, међутим, наша инспиративна филозофска књига, у којој се постављају питања о човеку и свету, о истини и знању, религији и уметности, моралу, хуманистици и технологији, књига писана без једноумља и једностраности, без наметљивости и наметања сопствене струке, отвара својеврсни унутарњи дијалог свестрано образованог интелектуалца, радозналост мислиоца, страсног читача, са свим доменима егзактне и хуманистичке културе.

Оно што је посебно привлачно јесте начин на који је академик Зоран Ковачевић успевао да нам приближи епохе и правце, од антике, преко средњег века, ренесансе и рационализма, романтизма и реализма, до данашњих, савремених открића рачунарске и информатичке технологије, и људе у њима кроз њихову научну мисао. Тако су уместо голих саопштења о достигнућима, праћени процеси размишљања, токови сазнања и осећања, али дате и анализе. Тако су настали својеврсни живи, блиски људски портрети носилаца тих мисли, а ауторово сопствено укључивање у расправе постало је нека врста дружења кроз векове, са одабранима, који су уз сву своју усмереност ка разрешавању одређених проблема, размишљали и универзално.

Повезао је преко 300 мислилаца (од Платона и Аристотела, Лутера, Коперника, Ђордана Бруна, Галилеја и Франсиса Бекона, Њутна и Лајбница, Спинозе, Канта и Волтера, Русоа и Хјума, Ла Пласа, Ничеа и Бергсона, и низа мислилаца 20, па и 21. века. Ређам их несистематски, као богатство разноликости). Показао је да су не само песници и филозофи, већ и припадници строге науке, Дарвин нпр., указивали на „последнице и трагедију до које може до-

вести чисто научни отуђени интелект“, а Сент Ђерђи зажалио, што је проучавајући електроне у трагању за тајном живота, „изгубио сам живот“ [...] који му је у међувремену „процурио [...] између прстију“. Ковачевић евоцира и Њутнову предсмртну исповест у којој Њутн своја открића мистерије светлости тада види само као делић огромне мистерије универзума. „Самом себи личим на дечака који се игра на обали мора, одушевљава се налажењем све глаткијих облутака и лепших шкољки док огроман океан истине лежи преданом неоткривен“. Тако, осуда Виљема Блејка или великог песника Џона Китса што је велики научник разорио поетичност дуге, делује као неправедност.

Наука јесте у књизи репер, али у корелацији са осталим мисаоним доменима. Постављена је и као нит композиционог јединства књиге, које се обликује у разматрањима о вечитим човековим покушајима да покори (освоји) природу различитим средствима, мењаним зависно од погледа на свет. Када је указивао на осећај доминације над природом које пружа модерна наука, аутор је као и увек у својим запажањима, сагледао и ону другу страну – појаву осећања усамљености, после „победне“. У Дарвиновој теорији о еволуцији живота, и природној селекцији, делом је видео суштинску научну основу етици. „У одређеном смислу природна селекција фаворизује алтруистичку кооперативност [...] примењена на социјалне групе може објаснити појаву и одржавање алтруистичких етичких система“. Ковачевић се позвао на речи Жака Моноа, „једног од утемељивача молекуларне генетике“ (умро 1976) које је сажео у поднаслову првог поглавља свог дела које је пред нама: „Наука је освојила свет, али не и људско срце“. „Човек живи на граници једног страног света. Света који је глув за његову музику, и потпуно индиферентан како за његове наде, тако и за његов бол и недела. Ако прихвати овакву поруку науке, човек се мора пробудити [...] у својој усамљености и науке (поделе по модерном западном систему) Science and Poetry (2001) супротставља се постулату да је наука једини пут ка разумевању реалног света: „Свет у коме ми живимо је на првом месту свет који видимо и осећамо, социјални свет, меша боја, светлости и шума, љубави и мржње, опасности и наде [...]“.

Нисам могла а да се не сетим како је и тзв. примитивни човек, на свој начин, у митско време покушао да разуме стварност, да савлада природу, да побегне од усамљености. Призвала ми се слика аниматистичког погледа на свет, који се, као што је познато, заснива (између осталог) на веровању да све што се додирује у времену и простору постаје једно, да се спојивши се са природом човек идентификује са њом и даје јој своје особине. Зато и сунце и ветар и камен живе као и он, свадбују и воле се, страдају и преобраћају се (сурвивали тих схватања срећу се и данас у народној поезији, у предањима, али и у метафорама и симболима писане књижевности). Да дам само један пример. Дражесна усмена свадбеномитолошка песмица идентификује цветове у гори са сестрицом међу браћом, коју „Проси Месец за свог Месечића,/

Проси Сунце за свог Сунчевића,/ Проси Муња за се из облака [...]“ . Тако човекова усамљеност нестаје.

Ковачевић с правом размишља о дуализму као о још увек актуелном проблему. Док „окована материјализмом, традиционална наука сматра да ништа што се не може измерити и испитати чулима не постоји“, он попут Михаила Ђурића, уметност прихвата као „корелат и допуну науке“.

Вредност ове књиге и јесте у томе што је она против свих крајности, што њен аутор управо као научник сматра чудним „сан информатичара и кибернетичара“ да људску свест пренесу на компјутер, с обзиром на то да је „персоналитет врста софтвера коме није потребно тело јер може функционисати помоћу било ког хардвера“, и додаје да се људи не могу третирати као да су физички објекти. Размишљајући о томе да ли супремација церебралног доводи до атрофије емоционалног живота, закључује да су емоције данас само потиснуте и да „човек троши велики део енергије да их држи под контролом“. Страх од науке сматра реалним, уколико је њен циљ да до темеља уздрма природу. Знање јесте моћ, али моћ не сме да буде „једини циљ у трагању за знањем“. Битна је повезаност знања и етике, која је неопходна тамо где наука и технологије отварају нове могућности.

Признајући досега духовности која понекад односи превагу над аргументима науке, Ковачевић науци не одузима значај. Она је „постала човекова судбина. Са њом човек опстаје или нестаје, јер без науке неће моћи да решава своје егзистенцијалне проблеме“, али се и пита које ће бити њено место у култури сутрашњице.

У овом приказу издвојила сам само плочицу из ауторовог тематског мозаика. Колико је и она окрњена, мојим субјективним одбором, просудиће сам аутор. Колико је видљива, просудићете ви – цењени слушаоци.

ДРАГАН ПРОЛЕ

Могућност дијалога увек је повезана са интроспекцијом. Када се обраћамо другим људима или другим научним областима, ми стичемо драгоцену прилику да се сусретнемо са самима собом на начин који нам није познат нити саморазумљив. Такозвани разговор са самим собом не би био замислив нити могућ да се не заснива на искуству узајамности. Без претходне размене с другим људима, тешко би се могао догодити унутрашњи дијалог. Традиција дијалога и размене стара је готово колико и појмови знања, науке, односно филозофије. Већ је Платон филозофију означио као безгласни разговор душе са самом собом. Одважимо ли се на тумачење тога одређења почевши од идеје да конституција неког знања на бази унутрашњег дијалога имплицира својеврсну транслацију из спољашњег сучељавања са хетерогеним наукама

у иманентно пропитивање научности својственој дисциплини којом се и сами бавимо, онда се довршење тога процеса с правом може очекивати у својеврсном повратном кораку, у инверзном кретању из властите дисциплине ка другим типовима знања. Речју, уколико иманентна епистемолошка проблематизација претпоставља претходну размену са друговрсним знањима, онда се њено испуњење може замислити тек када се унутрашњи дијалог са самим собом заокружи у обухватној форми дијалога са другим дисциплинама.

Књига академика Зорана Ковачевића доноси нам јединствени пример поменутог процеса. Премда је он по вокацији природњак, биохемичар и молекуларни биолог, његова књига нам знатно више приказује излагање у сусрет, искорак из примарног поља интересовања ка хуманистичким дисциплинама, савременој физици или теорији еволуције, него што нам представља ауторову експертизу у властитој научној области. Разлог за свој подухват Ковачевић износи отворено и без преомишљања. Уместо да тријумфално слави доминацију природнонаучног погледа на свет, уместо да славодобитно узвисује ранг властите дисциплине у односу на неке друге дисциплине, он се определио за нешто друго. Једино високи степен научне и људске одговорности може да мотивише природног научника да размишља о *сусрећу* и *сукобу* с науком. Није потребно много проницљивости да би се открило да појам сусрета не припада ни вокабулару нити проблемском пољу природних наука. Напротив, реч је о термину који потиче из егзистенцијално оријентисане антропологије, чија намера је била да укаже да фундамент људског сазнања не треба тражити нигде другде до у односима човека према другом човеку.

Имајући у виду проблеме савремене констелације тих односа, академик Ковачевић у својој књизи креће од премисе да је једина утопија која је човеку данас остала на располагању везана за технолошки прогрес. То најпре значи да фантастични успеси природних наука нису створили бољег, моралнијег и срећнијег човека. Премда савремени човек има на располагању мноштво оруђа и апарата, готово неограничене могућности комуникације и информације, његов људски лик сведочи о празнини, баналности, моралној индиферентности. Почевши од такве дијагнозе, аутор нам заправо сведочи о озбиљној антрополошкој неравнотежи у којој се предности техничког напретка не ослањају на прикладну потпору у виду људских квалитета. То за последицу има необичан спој технички високо софистициране особе која је у моралном, социјалном и емотивном погледу на изразито ниском нивоу. Антиципација будућности нам утолико доноси некада незамисливу комбинацију технолошки супериорног и морално/емотивно сировог бића. Академик Ковачевић упозорава да назнаке таквог стања ствари можемо да уочимо и у нашој савремености. Системи надзирања, прислушкивања, биометријске идентификације, више не представљају непознанице, него постепено све више

продиру и обликују свакодневицу, при чему њихово даље усавршавање може имати далекосежне последице: „Приватност ће нестати, нестаће тајне, дискреција, а тиме и радозналост“ (стр. 175).

Ауторов сусрет с науком није једнократан, већ представља резултат вишедеценијског, проживљеног искуства. Свестан опасности могуће интимистичке идеализације, Ковачевић свој сусрет самерава са најтежим, начелним и незаобилазним последицама научне експанзије. При томе нарочито скреће пажњу да је појава нових научних сазнања од давнина наилазила на отпоре, неразумевања и оспоравања, али да данас, када се остварују технолошки продори који су некада били могући само у главама одважних сањара, и даље неоспорно постоје разлози за страх. За разлику од пионирских корака науке, страх у савремености не проистиче из незнања, нити је везан за ропску приврженост традиционалним култовима и ритуалима.

Напротив, интензитет савремених бојазни *расіе сразмерно нашем знању* о ризицима и опасностима које проистичу из неконтролисане и неспутане примене свега онога што је наука у стању да учини. Неодговоран замах еугенике и клонирања, уколико би они били препуштени сами себи, веома брзо би био у прилици да из темеља измени досадашње представе о заједници и друштвености, те да у људској стварности реализује оно што превазилази и најмрачније прогнозе двадесетовековних дистопија. Мит о прогресу индустријског друштва лако може да се преобрази у апокалиптично гашење свега што сматрамо људским.

Обухватан и одговоран сусрет с науком утолико нужно поприма одлике извесног сукоба. Чини се да је друга кључна реч из наслова књиге академика Ковачевића наглашено вишезначна. С једне стране, ради се о сукобу са манифестним и латентним опасностима које могу да проистекну како из свесне злоупотребе научних достигнућа, тако и из недовољно освешћених последица и неспретне примене постојећих технологија. С друге стране, на делу је и тематизација вишевековног сукоба између тзв. „природних“ и хуманистичких наука. Имамо ли у виду ову темељну разлику између два значења појма сукоба, јасно је да и њихови исходи морају бити схваћени као фундаментално различити. Када је реч о сукобу са нежељеним последицама напретка науке и технологије, аутор нас многим својим реченицама имплицитно освешћује да је тај сукоб неминован и временски неорочен. Будући да улог није ништа мањи од судбине људске цивилизације, „сукоб с науком“ представља трајни задатак чија сврха се састоји у превенцији свега онога што се коси са изградњом хумане индивидуе и достојанствене људске заједнице. Тематизујући овај потоњи сукоб, Ковачевић се креће у супротном правцу. Ако научна одговорност упућује на бескомпромисно сучељавање са свим облицима примене науке за које се установи да заправо дехуманизују људско биће, онда иста та одговорност указује на дугорочно неприхватљиве последице

сукоба природних и хуманистичких наука. Укупно узевши, одлучујућа ауторова намера је усмерена на указивање да прву врсту сукоба ваља интензивирати, а да другу врсту сукоба треба једном за свагда окончати.

Остваривање тог циља ипак није могуће постићи пуким апелима и помпезним позивима на помирење завађених страна. Будући да је с добрим разлозима несклон декларативним и испразним реторичким гестовима помирења, Ковачевић нам скреће пажњу да до њега не може да дође без свестране и опсежне анализе односа природних и хуманистичких наука. У корену сукоба између природних и хуманистичких наука академик Ковачевић препознаје спор између два режима времена. Док се код природних наука доминантни интерес везује за најактуелнију, нову информацију и тек стечено сазнање, филозофија и друге хуманистичке науке нису замисливе без режима дугог трајања: „Зато је однос научника према филозофији у знатној мери индиферентан, а често и непријатељски“ (стр. 123). Другим речима, темпоралност која је за једне одлучујућа, за друге је потпуно равнодушна. Као што атрибут „најновијег“ филозофију не одушевљава, него представља тек путоказ ка сразмерно дуготрајном оправдању властитог важења и значаја, тако и позивање на трајност неће побудити актуелни научни интерес, него ће пре асоцирати на nelaгодну уравниловку у којој влада општа стагнација. Уколико је филозофија резервисана спрам актуелног, сазнања прошлости наука по аутоматизму шаље на адресу историје науке, која је по своме карактеру устројена више хуманистички, него природно-научно.

Наредни разлог за раздор међу природним и хуманистичким наукама крије се у чувеном императиву корисности. Модерна економска свест је далеко више склоности показивала према ономе што је употребљиво, што може да се искористи и од чега човек може да има опипљиве резултате. Такав резон већ готово два века руководи научну политику и драстично фаворизује једне науштрб других. У том светлу се чини да „рат“ који хуманистичке науке воде са природним, није мотивисан жељом за истребљењем противника, већ да пре има обресе борбе за властити опстанак. У прилог овој тези наводимо да хуманистичке науке, са своје стране, никада нису до темеља обесмишљавале природне науке, никада нису инсистирале на њиховом гашењу и протеривању, што се не би могло рећи за захтеве и конкретну научну политику друге стране. Њој насупрот Ковачевић на више места указује да савремени човек не може у довољној мери да одговори на изазове са којима се суочава уколико се буде тврдоглаво задржавао искључиво на тлу доминантних природних наука. У прилог ауторовој аргументацији, сматрамо да би ваљало да додамо да пресудни мотив који је у новом веку изнедрио филозофски рационализам није био везан ни за шта друго, до за дубоку чежњу човека за слободом и за друштвеном еманципацијом.

С друге стране, аутор уверљиво показује необичну преплетеност аутентичних природно-научних феномена и конкретне конфигурације савремене

друштвености. Своја ранија истраживања проблема ентропије и стохастичких система, академик Ковачевић је овај пут извео изван терена аутономног научног истраживања, скренувши нам пажњу да они нису резервисани тек за природни свет, јер и те како бивају присутни и у савременој друштвености. Доиста, у савременом свету су постали илузорни снови о једноставном детерминизму и о до краја предвидљивим ланцима узрочности. Стохастички изазов се уселио усред људске стварности: „Свако се срће са таквим системима и појавама. Сви смо ми део друштва које има такве карактеристике. Многе појаве и системи од којих зависи наша егзистенција [...] имају такве особине и уколико не схватимо тај комплексни умрежени свет у коме живимо и не створимо сазнајне оквире који ће нам омогућити да доносимо праве одлуке, ти проблеми ће остати нерешени и наша будућност ће бити много неизвеснија“ (стр. 85).

Технолошка утопија је добрим делом остварена. Хуманистичка утопија није. Насупрот прогнозама о крају историје, књига академика Ковачевића сведочи да се истински историјски искораци могу очекивати од нових облика партнерства и сарадње природних и хуманистичких наука. Нема никакве сумње да би успешни модели контроле технике и ирационалних друштвених сила представљали историјске догађаје првог реда. Услов могућности за такве историјске искораче аутор поистовећује са преусмереним улагањем исте оне енергије, ентузијазма и посвећености које је пратило раст нововековних наука. Дакако, то преусмеравање не позива на цивилизацијски повратак нити на одбацивање технолошких достигнућа. Премда природњак по струци, Ковачевић заправо позива на повратак природно-научног мишљења у програмске оквире људске еманципације из које је оно изворно и потекло.

Нема сумње да утихнуће апокалиптичних тонова данас поприма контуре нововрсне утопије. Смемо да сањамо о свету лишеном прогнозе пропасти, уверен је академик Ковачевић, али претходно морамо изнова да осмислимо и, што је још теже, да остваримо нововрсни склоп људскости и технике, у којем више неће бити места за прогнозе слома и претеће форме дехуманизовања. Такво осмишљавање неминовно претпоставља превредновање статуса хуманистичких наука, али уједно и испољавање знатно већег степена њихове одговорности за свет у којем живимо. Када хуманистички посленици више не буду заступали лагодну позицију немилосрдне критике и не буду се позиционирали на комотну дистанцу од стварности, а природњаци одустану од тријумфалне вертикале на чијем врху стоји *hard* а на дну *soft science*, онда ћемо знати да шансе људске историје ипак нису неповратно изгубљене. Уколико се при том осврнемо унатраг и претече историјског искорача препознамо у књигама попут *Сусрећ* и *сукоб са науком* нећемо погрешити. Штавише, одаћемо њиховим ауторима достојну пажњу и исказаћемо им захвалност коју свакако заслужују.

ЗОРАН Л. КОВАЧЕВИЋ

Још је пре пола века Чарлс Перси Сноу упозорио да постоји озбиљан сукоб две културе – научно-техничке и хуманистичко-уметничке. Да ли тај сукоб и данас постоји, око чега се ове културе сукобљавају и шта је узрок тих сукоба? То је оно што сам желео да кажем овом књигом, која је морам рећи, настала случајно јер, иако сам често промишљао о свему што је у њој написано, никад нисам мислио да ћу је написати.

Да, сукоб о коме је реч заиста постоји и то често веома жесток, не од пре пола века већ од самог рођења модерне науке током ренесансе. Па у чему је суштина тог сукоба? Оно по чему се наука фундаментално разликује од свих осталих видова интелектуалних и духовних креација, то је њен став или однос према питању истине, реалности па и етике и морала. Ово је због карактера научне методологије која науку такође одваја од свега осталог јер наука је пре свега научни метод.

Разлика је тако дубока да је Жак Моно констатовао да је наука довела до духовног стреса и учинила да човек напусти свој „стари завет“, да прихвати нову слику света и да учини ревизију својих етичких начела. Јер модерно друштво је утемељено на науци, оно јој дугује своје богатство и прихвата ризницу знања и моћ коју му пружа, али не прихвата њену најдубљу поруку: објективно знање као нови, јединствен и аутентичан извор истине. И заиста, намеће се мишљење да су научна истина и нови постулати објективности оно што је изазвало тај духовни стрес. Јер, већ Коперниково откриће да Земља није у центру васионе, тај тзв. коперникански обрт којим је заиста почела ера модерне науке, дубоко је пореметило слику света која је постојала миленијумима. Када је Галилеј, поборник Коперника и један од кључних утемељивача научног метода, пружио свој телескоп своме пријатељу професору филозофије из Падове да види Јупитерове месеце, овај је то одлучно одбио не желећи да ремети своју слику неба. Коперниково откриће указало је и на једну од најдубљих људских предрасуда – апсолутну веру у своја чула. Јер било је природно и здраворазумски претпоставити да се Сунце окреће око Земље, а не обрнуто. А наука ће од тада често пркосити здравом разуму.

Открића Дарвина о еволуцији живог света била су у правом смислу шокантна. Она су реметила схватања о пореклу и положају човека у природи и рушила ауторитет Библије. Дарвинов професор, Адам Сеџвик, упутио је свом студенту веома оштро писмо у коме каже: „Моје поимање морала шокирано је одломцима из твоје књиге.“ То је било пре једног и по века. Међутим, и данас је један министар образовања за истеривање Дарвина из школа и изјављује да је Дарвинова теорија „легализирана лаж те да се он осећа потомком човека а не мајмуна“. Вулгаризација дарвинизма имала је заиста тешке последице, а покрет еугенике и покушај да се научно утемељи расизам класичан је пример аморалне приче о науци.

Одувек су нова сазнања, поготово о неким фундаменталним аспектима природе и човека, изазивала одбојност па и страх. О томе постоје чак и митови. То се још у већој мери односи на научна сазнања и научне постулате истине и објективности. Тај научни, рационални, хладни интелект, редукционистички и нови објективан поглед на свет, агресиван однос према природи коју, како је још Френсис Бекон говорио, треба покорити, намера да се све испита и разјасни „омникомпетентним“ методама природних наука, при чему се искључује свако субјективно осећање, изазвало је код песника одбојност и страх од науке. Песници су оптужили Њутна да је својим истраживањима у оптици разорио целу поетичност дуге сводећи је на боје призме. Та научна, објективна стварност није стварност која интересује песника па Ками експлицитно каже: „Уметност је побуна уметника против стварности“. Песник не прихвата да наука и разум могу открити оне тајне до којих је њему највише стало јер он је ангажован у проницању у тајне, у дубљу истину мистерије нашег постојања. Наука разара митове, илузије, утопије и тајне, а „песма је призив тајних сила“. Новалис каже да „поезија лечи ране које задаје разум“. Други песник, пак, констатује да у тој борби осећања и разума песник губи битку. „Хладан интелект уноси сумњу најнеподношљивије врсте – егзистенцијалну сумњу“. Јер насупрот разуму стоји песникова „логика срца“ са својом ирационалном вером, без иједног аргумента иза себе.

Ниче, велики противник религије, није ништа мање у сукобу са науком. Он наглашава да је уметност виши и вреднији облик културе од науке. Сматрао је да је потреба за варком и обманом дубља и јача него потреба за сазнањем и трагање за истином. За њега је привид једина и истинска реалност ствари.

Дубок је антагонизам не само поезије већ и хуманистике у целини према науци. Тај антагонизам лежи у великој мери у покушају да се методе природних наука примене на човека и друштво, да се наметну као „омникомпетентне“. Научници верују да је наука са својом методологијом једини прави пут да се разуме реални свет. Хуманисти критикују природњаке да су тренирани да проучавају објекат. Да ли то значи да и менталне процесе, понашање, па и свест треба проучавати методама природних наука јер би се тиме дошло до фундаменталнијих сазнања? Али у књизи *Конструкција друштвене реалности* Џон Серл каже: „Фундаментална својства света су она која описују физика, хемија и друге природне науке. Али, како се ментална реалност уклапа у свет који се састоји из молекула и физичких честица?“. Третирање људи као физичких објеката за Мери Мидглеј је слепа улица у размишљању. „Јер свет који ми треба да разумемо – свет у коме ми стварно живимо – је на првом месту свет који видимо и осећамо, социјални свет, смеша боја и светлости, љубави и мржње, опасности и наде [...]“. Ако желиш да упознаш реалност, каже Декарт, то можеш постићи само кроз науку. У противном стварамо илузију која ће се показати као лажна и неоснована. „Али, ако одбацимо ту лаж, каже М. Мидглеј, суочићемо се са истином која је безлична, свет духова,

научних апстракција. Тај свет науке излечиће нас од свих осећања.“ Овде је сажето оно што је суштина антагонизма две културе, а то је вечни сукоб Разума и Осећања – објективног и субјективног, рационалног и ирационалног. Ерих Фром је био у уверењу да је одвајање срца од разума данас скоро потпуно, а Новалис каже, као што је већ наведено, да „поезија лечи ране што их задаје разум“.

Сличан је однос и религије, односно теологије и науке, јер иако је разум цењен као један од највећих божијих дарова, а сам Бог је Логос, разум је за Мартина Лутера судбински противник религије и највећи непријатељ вере. Никада не помаже духовним стварима, много чешће се бори против божанске речи него за њу. За разлику од рационалног начина мишљења, хришћанство нуди ирационалне вредности – љубав, наду и веру. За разлику од научника који за све тражи доказе, вернику је његова вера сама по себи довољна и он не тражи никакве доказе за своје религиозно уверење. Истина за којом верник трага дубоко је ирационална. Хришћанство је патњу због такве истине схватило као нешто божанско мада је мистика патње недокучива.

И филозофија која се некад сматрала „краљицом науке“ и дуго није била јасно одвојена од ње, битно се разликује од науке по питању истине и стварности. Филозофи науке постављају питање „хипотезе истине“ сумњајући да наука говори истину. Међутим, циљ науке и није да докучи апсолутну истину. Њен циљ је истина у смислу боље апроксимације истине, све веће истинитости. Филозофија, чији је метод у суштини спекулативан, битно се и данас разликује од науке по поимању реалности. То потврђују њени највећи представници. За Платона свет је свет идеја које су по њему суштина ствари, за Хегела „само духовно је стварно“ док Кант поништава критеријуме за разликовање појавности од стварности. Међутим, овде се не ради само о питању историје филозофије јер у једном интервјуу Колаковски каже: „Филозофи се и даље споре о томе шта је истина и шта је стварност“. Они се не одричу утопије, а Попер је саркастичан па „тражи извињење за филозофију“ јер у филозофији се и даље расправља да ли постоји овај свет. Наука је поништила многе антитезе филозофије и сузила њена подручја деловања па филозофи постављају питање о потреби филозофије данас. Неки филозофи сматрају да посао филозофије и није откривање истине већ неговање духа истине (Колаковски).

Супротно уобичајеном мишљењу, главна антитеза науке није теологија већ политика. И док је наука питање знања, чињеница и консензуса, политика је ствар уверења, интереса и конфликта. Политичка истина је веома специфична и битно друкчија од свих осталих. Она је идеолошка, па и догматска, али оно што је посебно карактерише то је њена релативизација. Политичари су здружено преузели уверење неких филозофа да нису чињенице те на којима градимемо своју слику света, већ њихова интерпретација. Објективне чињенице и разлози не постоје јер је све ствар слободног „антидогматског“ става.

Ова парадигма о којој пише Ален Блум у књизи *Сумрак америчког ума* постала је изванредно средство политичке махинације и камуфлажно рухо за увођење демократије. Нико није апсолутни господар истине, па ни наука. Свака истина о којој је до сада било речи на неки начин је легитимна јер се за њом искрено трага, сем политичке истине која је често манипулација истином. У томе јој здушно помажу медији, посебно електронски, који креирају сасвим нову, тзв. виртуелну реалност. Какав је однос политике према истини такав јој је однос и према реалности. Констатација да „морамо прихвати-ти реалност“ делује врло просто и убедљиво, али она често има претећи аспект јер се ради о наметању реалности силом и игнорисању међународног права. Због оваквог свог става, политика је у великој мери изгубила свој морални кредибилитет па се данас питамо да ли је време моралне обзирности у политици дефинитивно прошло. Овакав став политике према истини о реалности најчешће погађа историју као науку али не у мањој мери и остале хуманистичке науке, а посебно науку о језику.

И на крају, ако је већ реч о моралу и етици, наука намеће тешка морална питања с обзиром на могућност веома опасних злоупотреба па се многи питају „да ли данас са техно-научном живимо у сенци апокалипсе“ и да ли је 21. век наш последњи век. Јер наука данас напредује на основу далеко непредвидљивијих и потенцијално опасних образаца. Нема сумње да драматичан развој науке и технологије није више питање нових идеја и метода већ етике. Ако се постави питање да ли је наука заиста тако опасна многи научници ће рећи да је научно знање value free, односно да оно као такво нема моралну ни етичку вредност (Волперт). У научном открићу нема ничег ни доброг ни лошег. Опасност и етичка питања настају тек кад дође до примене науке или ако се намерно усмерава у потенцијално опасна истраживања. Јер наука је у суштини научни метод, један од најинтелигентнијих начина којим спознајемо овај свет. Она као и природа нема душу. Њој душу дају они који је примењују, ако је имају. А ако се говори о њеној злоупотреби онда је у великој мери у праву атомски физичар Лео Сцилард који у вези са тим констатује: „То није трагедија науке, то је трагедија човечанства“. На друштву је како ће употребити научно знање и научни метод. У вези с тим духовити Луис Волперт је рекао: „Ја неком могу нанети страшну повреду и својим наочарима“. А што се тиче научне истине и стварности, наука, као што је речено, није једини господар истине јер постоје и други начини на који спознајемо овај свет а поготово човека и његов дух који је универзум за себе. Уколико би се човек лишио било којих од тих искустава, његова култура би била сиромашнија. Посматрано са тог аспекта, нема легитимног конфликта између науке и хуманистике, односно духовне културе. Али, нема сумње да у ово антропотехничко доба, када се наука далеко брже развија него друштво, постоји већа потреба за хуманистиком и духовним стваралаштвом као противтежа техничком уму уколико не желимо крај човека као хуманог бића.